

Unni Tanum Johns, Marianne Haugvik
Oslo

Utviklingsrettet samspill i en flerkulturell gruppe med fedre og sønner

I denne artikkelen presenterer vi en flerkulturell samspillgruppe for foreldre og barn mellom to og fire år, ved en poliklinikk for psykisk helsevern. Bydelen består av et mangfold av kulturer og utfordringer, og opprettelse av slike grupper dreide seg om en ramme som kunne inkludere alle aktuelle foreldre som ønsket å delta. Til gruppen som blir beskrevet her var det kun fedre og deres sønner som møtte opp da vi startet. Etablering av foreldre-barn grupper var et samarbeidsprosjekt som kom i stand fordi vi hadde erfart at tradisjonell poliklinisk behandling ikke var nok for å hjelpe en del av dem som ble henvist til vår poliklinikk. Problemene var for omfattende og ressurskrevende, familiene klarte ikke å følge opp behandling, de avlyste eller viste ikke bedring. Målet med prosjektet var å prøve ut nye behandlingsformer, som siktet mot å utvide samarbeidet med førstelinjen og ivareta ressurser ved begge tjenester.

Gjennom å prøve ut nye behandlingsmåter ønsket vi både å opparbeide økt fleksibilitet og tilpassningsevne i møte med småbarnsfamilier. Det var naturlig å bygge på det grunnlaget som allerede fantes. Systematisk samarbeid med helsestasjonene var allerede initiert, blant annet gjennom veiledningsgrupper med psykologspesialist og lege fra poliklinikken. Det ga helsestasjonene større inn-

blikk i poliklinikkens kompetanse, noe som førte til at det ble lettere å ta kontakt ved behov. Kontinuiteten i samarbeidet var med på å skape tillit i familiene vi møtte, blant annet fordi utfordringer kunne tas opp der og da, når de oppsto. For bydelen utgjorde det et viktig grunnlag for å kunne anbefale foreldre-barn grupper til aktuelle foreldre, også fedre, som de sto som henvisere til. Poliklinik-

ken kunne på sin side bygge videre på helsestasjonens kunnskap om familiene som kom dit. Det var avgjørende for å kunne vurdere hvilke familier som kunne være aktuelle til et gruppetilbud ved poliklinikken.

Målgruppe

Vi har erfart at barn fra null til fire-års alder ikke uten videre kan ha nytte av tradisjonelle barnepsykiatriske tilnærminger, og det har vært nødvendig å tenke utradisjonelt. Psykopatologi i de første leveårene vil i de fleste tilfeller være dyadisk og interaksjonell på den måten at samspillet mellom barnet og dets nærmeste er av sentral betydning. Alle psykiatriske forstyrrelser i denne perioden, selv de med kjent organisk årsak, bør betraktes i lys av denne dyadiske prosessen. Tilknytningsforskning og nyere spedbarnsforskning viser at det å støtte opp under prosesser som leder til positive samspillssekvenser, er av betydning for barnets psykiske helse og foreldrenes mulighet til å hjelpe barnet i dets utvikling (Brandtzæg, Torsteinsson & Smith, 2019). Å arbeide med utviklingsprosesser er å arbeide med forandring per se. Vi mente derfor at en foreldre-barn-gruppe kunne virke behandlende dersom den fremmet gode psykologiske vekstprosesser. Derigjennom ville en også kunne forebygge senere feilutvikling. Vi ønsket å prøve ut på hvilken måte et gruppetilbud kunne tilrettelegges i en flerkulturell bydel. Den gruppen vi beskriver her gikk over et halvt år og ble ledet av to psykologspesialister fra poliklinikken. For å utvide samarbeidsmulighetene med førstelinjen tilbød vi Marte Meo-veiledning i tillegg til gruppetilbudet, og en av forfatterne hadde en gruppe på en helsestasjon med flerkulturelle mødre og fedre, som trengte ekstra psykologisk oppfølging etter å ha fått premature barn.

Gruppe som utviklingsfremmende faktor

De vanligste grunnene til at småbarn blir henvist til oss er uro, søvnproblemer, spiseproblemer, sine og vansker knyttet til språk og kommunikasjon. Vi har blitt stadig mer opptatt av hvordan disse forholdene påvirker samspillet mellom barn og fo-

reldre, og at foreldrene ofte er slitne. Det kan se ut som den medfødte sensitiviteten hos både forelder og barn for hverandres signaler, som skal sikre en gunstig utvikling, blir påvirket i negativ retning under vedvarende belastninger.

Vi ønsket å undersøke om deltagelse i en gruppe kunne bidra til å reetablere foreldrenes og barnas egne utviklingspotensialer. Dersom foreldrene opplevde å bli sett og forstått av terapeuter og andre foreldre, ville de da selv kunne se og tåle barnet sitt bedre? I en gruppe kan kanskje sider ved det vanskelige samspillet lettere bli gjenkjent og delt når vi gjør dagligdagse ting sammen. Med vanlige samværsaktiviteter som felles utgangspunkt for oppmerksomhetsdeling og handling, kan vanskelige opplevelser bli utforsket i en her og nå modus. Tronick (1998) snakker i tråd med dette om det affektive samspillet som en affektiv matrix, som vil si at det som skjer i samspillet former samspillet mens det skjer. På denne måten kan ulike sider av samspillet vise seg og påvirkes. Målet vil være å arbeide for en forandring fra overvekt av negative til positive opplevelser. Betydningen av dette har vært trukket frem av en rekke spedbarnsforskere (Stern, 1997; Brandtzæg, Smith & Torsteinsson, 2019 m.fl.).

Når vi valgte å starte en gruppe for foreldre og barn i aldersgruppen to til fire år var det utfra følgende bakgrunn: Førstelinjen meldte om ekstra store problemer i denne gruppen som de ønsket hjelp med. Samspillsvansker som kanskje har startet meget tidlig, viser seg ofte tydelig i denne alderen. Mange foreldre strever i denne perioden med hvordan de samtidig kan møte både barnets behov for omsorg og et tiltagende autonomibehov hos barnet. Det siste viser seg ofte i denne alderen ved at barnet plutselig ikke vil gjøre det foreldrene sier at de skal gjøre, men insisterer på å gjøre ting selv, på sin egen måte. En del foreldre oppfatter det som at barnet har mistet respekten, andre kan bli engstelige for om de har fått et spesielt vanskelig eller urolig barn. Fortsatt omtales denne perioden med negativt fortegn, som en trassperiode. Betydningen av at barnets protest kan være uttrykk for en autonomiutvikling som skjer via relasjonen til omsorgspersoner, er etter vår mening ofte underkommunisert. Det å tåle barnets følelser er avgjørende for at både autonomi- og relasjonskompetanse kan utvides (Stern, 1985/2003; Meltzoff &

Moore, 1998). Gjennom å støtte foreldrene direkte i samspillet med barnet, slik at de bedre kan være utviklingsstøttende stillas (*scaffolding*) (Wood et al., 1976) for barnet sitt, tror vi det er mulig å forebygge at tidlige utviklingskonflikter blir fastlåste, vedvarende samspillsmønstre.

Hos noen barn vil vi muligens oppdage at det kan være særlige forhold ved barnet eller forelderen som vanskeliggjør reetablering av et positivt utviklingsfremmende samspill. Det kan dreie seg om nevrologiske og organiske forhold. Vi vil da utforske sammen med foreldrene om det er grunnlag for å undersøke barnet nærmere ved hjelp av aktuelle tester og undersøkelser. En viktig erfaring som vi har med noen barn som henvises til BUP, er at foreldrene ofte retrospektivt kan fortelle at de har opplevd at det har vært noe spesielt ved barna fra veldig tidlig. Dette har på en eller annen måte påvirket eller vanskeliggjort kontakten og utviklingen. Dette samsvarer med undersøkelser (bl.a. Hundevadt, 2000). Undersøkelser har vist at tidlig intervensjon gir god effekt i forhold til å regulere feilutvikling.

Pasientutvalg

Et område som vi syntes var spesielt utfordrende, var hva slags informasjon familiene skulle få om tilbudet, og hvordan denne informasjonen skulle gis. Det var flere forhold som gjorde dette spesielt utfordrende: Dette var en ny arbeidsform for familiene og oss, og vi hadde ikke klart for oss hva som ville komme ut av det. Det gjaldt også for henvisende instans. Den informasjonen de ga var vesentlig for om familiene tok imot tilbudet. Vi kunne sannsynligvis brukt mer tid på å snakke om dette spørsmålet med helsestasjonen. Vi avtalte imidlertid et midtmøte og et avslutningsmøte med helsestasjonen i løpet av gruppearbeidet, for å evaluere underveis og stimulere til nye henvisninger. I utgangspunktet var det flere familier som virket aktuelle utfra beskrivelsene av henvisningsproblematikken. Vi kalte inn hver familie til en inntakssamtale for å vurdere om foreldre-barn gruppe var aktuelt og ønskelig, og å informere både om samspillgruppen og om andre muligheter som fantes ved poliklinikken. Vi valgte å kalle inn foreldre og barn sammen. Dette var en avveining som var i

tråd med tilnærmingen i gruppen, nemlig å samtale og undre seg sammen med foreldrene om konkrete opplevelser av barnet deres. To av familiene viste seg å ikke være aktuelle; med bakgrunn i den aktuelle problematikken.

De tre barna som deltok i den gruppen som vi beskriver her hadde alle fremmedspråklig bakgrunn. De var henvist for uro, konsentrasjonsvansker, sinne, forsinket språkutvikling og sønnavansker. Alle foreldrene var to-språklige, og det var ikke behov for tolk. Vi hadde på forhånd vurdert at vi ville arbeide uten tolk for å fremheve betydningen av det nonverbale affektive samspillet (Lyons-Ruth, 2008). Etter inntakssamtalen sendte vi ut innkallingsbrev og velkomstbrev til familiene. Vi prøvde å formulere disse så enkle og tydelige som mulig, og samtidig innbydende. I utgangspunktet hadde vi invitert begge foreldrene. Flere forhold gjorde at kun fedrene møtte til første møte i denne gruppen, noe som overrasket oss. Vi aksepterte imidlertid at det var dette familiene hadde kommet frem til, og det ville bli spennende å få anledning til å arbeide spesielt med samspillet mellom fedre og sønner.

Planlegging av gruppen

Rammen

Hovedrammen var det som kontinuerlig skjedde i dialogen mellom foreldre og barn. Vi ønsket å jobbe direkte med samspillet mellom barn og foreldre, ved å være til stede sammen med barna og foreldrene *her og nå* (Lyons-Ruth et al., 2002; Stern, 1997, 2004). Vi kunne observere samspillet, snakke om det som skjedde umiddelbart og være modeller for ulike måter å møte og reflektere om barnas atferd. Utgangspunktet for gruppen var samvær med felles aktiviteter som lek, måltid og musikk, og hvor det positive ved samspillet ble vektlagt. Samspillet og samtalen om det som skjedde ville være vårt hovedverktøy for å kunne påvirke tilknytning, positive utviklingsspor og endring av negative mønstre.

At det er virkningsfullt å arbeide konkret med samspill finnes det rikelig støtte for i nyere undersøkelser og litteratur (Siegel, 1999; Slade, 2009; Becher, 2006). Samtidig fremhever litteraturen betydningen av voksenstøtte til foreldre, en grunnleggende struktur i samspillet og å skape po-

sitive samspillsekvenser som repeteres og varieres (Malloch & Trevarthen, 2010). I planleggingsmøter både før vi startet med gruppene og underveis diskuterte vi derfor hvordan vi kunne ivareta dette i gruppen. Aktuelle spørsmål og tema som ble diskutert var individuelt perspektiv versus gruppeprosess, taushets «plikt» for deltagerne, struktur på møtene, om det skulle være en kontaktperson for hver familie og fordeling av tiden på hver enkelt familie. Vi planla måltider, lekemateriale og lek i gruppen. En av psykologene som også er utdannet musikkterapeut, laget velkomst- og farvelsanger.

Viktigheten av registrering og skriftliggjøring av erfaringer og refleksjoner underveis ble understreket i prosjektet generelt, og formen dette skulle ha ble drøftet på prosjektmøter som ble avholdt jevnlig.

Individuell- og gruppeprosess

Vi antok at når det var tre familier ville det bli oversiktlig nok til at vi kunne klare å ivareta den enkelte, samtidig med at det ville bli en gruppeprosess etter hvert. Barna var henvist for blant annet problemer med jevnaldrendekontakt. Vi håpet at en slik liten gruppe med mye voksenkontakt ville endre dette til at de kunne delta mer i samspill med andre barn. Vi ble overrasket over hvor interesserte barna var i hverandre fra første stund. Vi voksne prøvde å være aktive i å fremheve og tydeliggjøre barnas individuelle trekk. Foreldrene trengte en del støtte fra oss for å delta i gruppeprosessen. Vi opplevde at de ofte virket slitne og trengte støtte til å være aktive og til å få pauser. De hadde også behov for individuell oppmerksomhet. Vi arbeidet mye for å balansere dette. Når det gjaldt plasseringen av oss i forhold til gruppen, fant vi ut at det viktigste ble å plassere seg der det falt naturlig fra gang til gang, men at vi skulle være observante på at alle fikk tilstrekkelig oppmerksomhet underveis. Vi bestemte oss for ikke å ha fast kontaktperson for hver familie, men heller ha kontakt når det var naturlig med hver enkelt. Dette både fordi vi mente det ville passe oss best, og fordi vi var til stede på poliklinikken til dels på forskjellige tider. Vi ønsket å være tilgjengelige om det ble behov for oppfølging i tillegg til gruppen.

Struktur og fleksibilitet

Strukturen på samlingene ble nøye planlagt. En gjenkjennelig struktur fra gang til gang vet vi at kan bidra til å skape større trygghet hos deltakerne og forventning om at noe skal skje (Benjamin, 2002). Kjente og trygge rammer gir samtidig rom for et åpent og fleksibelt innhold, og kunne følge prosessen som utspiller seg fra gang til gang, både for oss som gruppeledere og for familiene.

Rytme som en måte å strukturere kontakt og samspill kan betraktes som noe verdifullt i seg selv. Fra forskning på tidlig samspill har en funnet at tidssekvenser er et grunnleggende organiserende element i utviklingen (Beebe & Jaffe, 2000). Tiden og rytmen skaper sammenheng og kontinuitet, med kontinuerlige muligheter for deling, synkronisering av bevegelser, felles oppmerksomhet og aktivitet. Intensjon og forventning om slik deling er knyttet til rytmisk regelmessighet og gjentakelser. Gjentakelse av en grunnstruktur skaper en bunn av trygghet som hjelper den enkelte å tre frem med sin individualitet, slik at aktiviteter kan tilpasses den enkeltes behov her og nå i situasjonen. Varia-sjoner i temaer opprettholder oppmerksomhet gjennom å aktivere sansene og skape (passe mye) spenning (Stern, 2003; Trevarthen, 2000; Beebe & Lachmann, 1988). Vi arbeidet for å oppnå dette gjennom egen aktivitet og kommunikasjon, for eksempel ved å bruke stemme og blick bevisst for å inntone følelser og invitere til å dele oppmerksomhetsfokus.

Vi brukte mye tid på å vurdere hva barna kunne klare å delta i, utfra egne individuelle ressurser, slik at disse kunne tydeliggjøres og anerkjennes av foreldrene. Vi ønsket å anvende musikk og lek som mulighet for direkte opplevelse av fellesskap på barnas premisser og anledning for barna til å uttrykke subjektivitet utfra egen opplevelsesverden (Winnicott, 1971; Singer, 1973; Trevarthen, 2015). Vi planla å ha noen felles leker, for eksempel sitte i ring og trille ball og en eller to regle- eller titt tei leker som Hokus og Pokus. Dette kunne invitere til spenningen ved å finne hverandre og bli sett. Det viste seg at Hokus og Pokus var mest engasjerende og lettest å få til. Av instrumenter ville vi bruke rytmeinstrumenter, og en av terapeutene spilte gitar.

Gjennomføring

Vi informerte foreldrene om rammer og struktur for samlingene i første gruppemøte. De var på forhånd informert om at det var ukentlige samlinger som varte i 1 ½ time og som inkluderte et måltid. Vi fortalte at vi ville bruke gruppetiden på å bli bedre kjent med hverandre. Vi vektla at barn først og fremst utvikler seg sammen med foreldrene, og at det de gjør sammen er viktig. Selv om vi hele tiden var opptatt av å skape og opprettholde en fast og gjenkjennelig struktur på hver samling, lot vi etter hvert innholdet være åpent for tilpasning til det som utspant seg. Rytmen på samlingene var derfor i hovedtrekk den samme hver gang: Velkomstsang/sang og improvisasjon på instrumenter – lek – måltid – lek – avskjedssang. Denne strukturen var en god støtte å kunne referere til for oss som ledet gruppen. Den bidro til å skape felles oppmerksomhet rundt det som skjedde i øyeblikket, og den hjalp foreldrene å bli medeiere i aktivitetene. Kanskje den gode strukturen også ga støtte og inspirasjon til foreldrene til å delta mer aktivt etter hvert, slik vi opplevde at de gjorde. Vi prøvde å ha variasjon i aktivitetene og veksle mellom fast og mer løs struktur. Eksempel på fast struktur var sangene. Eksempel på løs struktur var frilek på gulvet. Det viste seg at barna raskt tok strukturen for det som skulle skje. Siden vi hadde ulike aktiviteter som krevde ulik oppmerksomhet og krav til å tilpasse seg, var dette en god anledning til å bli bedre kjent med det individuelle barnets kapasitet og behov for støtte og regulering. Det var hele tiden åpent for foreldrene å spørre om ting de lurte på, og vi merket at når vi «fulgte barnets atferd» sammen, og foreldrene opplevde at vi gjorde det på en nysgjerrig, undrende og ikke-dømmende måte, ble de mer aktive i å stille spørsmål selv. Vi informerte også foreldrene om at vi kunne sette av tid til individuelle samtaler med foreldrene dersom de ønsket det, noe samtlige tok imot. Bedre kjennskap til den individuelle forelder var en støtte i arbeidet med tilpasning av gruppeprosessen.

Tema som kom opp

Det dukket opp flere temaer underveis i samværet. Noen ganger ble de introdusert av foreldrene, andre ganger var det vi som loftet dem frem. De

hadde alltid tilknytning til ting som skjedde, for eksempel at et barn ikke hørte etter, ville gå fra bordet, kastet eller tok fra noen en leke osv. Temaene ble formulert som oppdragelse, respekt, hva er normalt og forventet for barn i den alderen ut fra modenhet og kapasitet, barnets mulige intensjon og behov i den aktuelle situasjonen, foreldres slitenhet, og hva som kan hjelpe. I tillegg prøvde vi å kommentere det vi gjorde, hvordan vi gjorde det og om vi tenkte at vi skulle gjøre noe annerledes. Det var viktig å løfte frem barnas kapasitet for oppmerksomhet, begrenset verbal forståelse og behov for sansestimulering og kroppskontakt. Vi undret oss også sammen med foreldrene om trøst eller oppmuntring, når det ble uttrykt kroppslig, påvirket barnets aktivitet annerledes enn å stille verbale krav, som var vanligst. Vi opplevde at de fleste foreldrene etter hvert ble mer interesserte og aktive i å utforske dette, og de tok mer initiativ.

Musikk og sang

Fra spedbarnsforskning og musikkterapi vet vi at opplevelsen av felles grunnrytme og musikk er grunnlag for opplevelse av tilhørighet, utveksling og samspill som øker vitalitet og kroppslig sanselig nærvær. Musikalske elementer som tonefall, gester, rytme, tempo og intensitet utgjør grunnelementer i den tidlige affektive kommunikasjonen og fortsetter å spille en hovedrolle i utvikling av subjektivitet og intersubjektiv deling gjennom livet (Papousek, 1996; Beebe & Jaffe, 2000; Trevarthen, 2008). Vanligvis er det forelderens som «holder» grunnrytmen og regulerer tempo og intensitet sammen med barnet ut fra hvordan de gjensidig påvirker hverandre (Trevarthen, 2008). Det er for eksempel viktig at forelderens merker når barnet trenger en pause. Mangel på pause stresser barnet, som enten blir urolig og høyaktivert eller faller sammen og mister energien. Når det oppstår problemer i samspillet, virker det inn på den gjensidige rytmiske reguleringen.

Vi ønsket å anvende musikk til å løfte frem og tydeliggjøre barnets og forelderens egen rytme og stemme, og til å vitalisere samspillet gjennom å gi rom for at foreldrenes egen vitalitet kunne komme frem. Dette kunne skape muligheter for å gjenopprette en «godartet» rytme i samspill som er preget av reguleringsvansker. Stern understre-

ker at når barn og foreldre deler samme aktivitet kan barnet erfare at dets indre følelser blir inntonet gjennom forelderens engasjement i aktiviteten (Stern, 2003). Vi opplevde som betydningsfullt at musikken skapte en god stemning, ofte med humor. Siegel (1999) trekker frem betydningen av å dele positive følelser, og at tilgang til og deling av positive følelser ikke bare gjør at vi har det fint sammen, men hjelper barnets hjerne å utvikle seg. Disse barna og foreldrene hadde mye erfaring med negative følelser, som begrenset muligheten og tilgangen til positivt samspill. Winnicott (1971) sammenligner humor med lek. Damasio (1999) understreker hvordan ulike mønstre av aktivisering alltid er til stede i menneskelig samvær, som en bakgrunnsfølelse (*background feeling*), i likhet med det Stern (2010) kaller vitalitetsaffekter (*vitality affects/vitality forms*). Slike aktiveringsmønstre som vises i menneskers aktivitet kommuniserer noe om andre menneskers tilstand som vi kan merke kroppslig, og som påvirker hvordan vi forholder oss til hverandre. Det påvirker også om vi for eksempel trøster eller oppmuntrer barnet.

Vi startet alltid med en velkomstsang med et vers for hvert av barna. Etter hvert deltok barna aktivt selv. Vi foreslo først at hver av foreldrene skulle ta sitt barn på fanget, men overlot etter hvert til foreldrene å finne sin egen naturlige form. For eksempel ville ett barn sitte på sin egen stol, muligens for å kunne se pappaen sin bedre. Både barna og de voksne deltok i musikken. Vi hadde en instrumentaktivitet etter sangen der hvert barn spilte på tromme etter tur sammen med en av terapeutene. Det var påfallende hvordan barna klarte å sitte samlet, oppmerksomme og fokusert og følge grunnrytmen. De voksne viste tydelig stolthet over barna sine, noe som var flott å se og som vi tenkte kunne bidra positivt i samspillet videre. Ellers foreslo barna og foreldrene barnesanger som de kjente godt. Noen var litt sjenerte i begynnelsen, men viste etter hvert tydelig forventning om at vi skulle synge, og de viste stor glede ved å få spille på for eksempel tromme. Vi hadde laget en avskjedsang på en gyngende rytme, som er stabiliserende og stressregulerende (Grabherr, Macaudo & Lenggenhager, 2015). Vi prøvde først å få til å gynges i en ring, men det var vanskelig. Når vi inviterte foreldrene til heller å ta barna på fanget og gynges med, fungerte det bra.

Lek og måltid

Både leken og måltidene ga god anledning til å jobbe med felles oppmerksomhet, bekreftelse av positiv samhandling og regulering av aktivitet. Alle barna var i stand til å dele felles oppmerksomhetsfokus. Det var noe vi vurderte klinisk i inn-takssamtalen og i løpet av de første møtene. Dette var et godt og sentralt utgangspunkt for å kunne jobbe direkte med samspillet. Noen av barna viste interesse for hverandre allerede på venterommet, de viste interesse for hverandre i avdelingen og når de møttes igjen.

Da vi i første time forsøkte å organisere en lek med å trille ball til hverandre, ble barna ekstra urolige, og de ble opptatt av andre ting i rommet. Inntrykket var at de ikke skjønte hva de skulle, og derfor ble urolige. Språkvansker spilte kanskje også inn. Dette var barn som ville bestemme hjemme, og hvor dette var presentert som et problem fra foreldrene. Vi valgte heretter å ikke styre innholdet i selve leken, men heller styre rammene; for eksempel når det var leketid, og å tilrettelegge for positiv samhandling ut fra det som spontant skjedde. Rammene prøvde vi først og fremst å gjøre tydelige for foreldrene, slik at de selv både med og uten ord kunne formidle denne rytmen til barna sine. Barna viste mye initiativ og lekelyst. Lek kan ses på som et fenomen i seg selv og som noe grunnleggende i livet (Huizinga, 1949). Lek må være selvvalgt og selvstyrt for å kunne kalles lek. Leken foregår innen fastlagte grenser i tid og rom og har struktur i seg selv uten at det er påtvunget. Reglene er akseptert og bindende av dem som deltar. Leken er et mål i seg selv, og selve aktiviteten er viktigere enn resultatet. Leken blir dermed sin egen belønning. Lek er vanligvis forbundet med spenning og glede, den er forskjellig fra det virkelige livet og krever vanligvis at de som leker er våkent til stede og ikke under stress (Huizinga, 1949).

Lek kan forstås som en konkret manifestasjon av intersubjektivitet. Intersubjektivitet fungerer som en regulerende prosess for barnet (Stern, 1985, 2003). Ved primær intersubjektivitet ser vi to personer som har oppmerksomhet på hverandre. (Trevvarthen & Aitken, 2001; Bråten & Trevvarthen, 2007). Spedbarn har en medfødt indre driv til sosial interaksjon. Det er en medfødt motivasjon til å kommunisere emosjonelt med andre og å søke intersubjektivt samarbeid. Spedbarn kommunise-

rer for eksempel med lyder, mimikk og bevegelse, og de viser tidlig turtaking og rytme på en lekfull måte. Ved sekundær intersubjektivitet har to personer felles oppmerksomhet på et tredje objekt. Et eksempel er altså at barnet begynner å peke, og late-som-leken utvikles. Barnet kan late som det mater en dukke før det er ett år. Det kan etter hvert vise at det har kunnskap om følelser som er lært gjennom deling med foreldrene. Mentalisering, eller tertiær intersubjektivitet, utvikles fra ca. 4 år. Eksempler på tertiær intersubjektivitet er at barnet kan forstå egne og andres følelser, ta ulike perspektiv, og også andre sitt perspektiv. Barnet forstår sin egen og andres atferd som uttrykk for mentale tilstander, og det kan ha en lekedialog med andre. Barnet trenger en voksen eller et eldre barn å leke med for å utvikle evnen til mentalisering (Fonagy et al., 2002). Når barn kan "leke med virkeligheten" i trygge omgivelser, kan de også utvikle evne til mentalisering. Barna viste glede over den oppmerksomheten de fikk fra foreldrene, og vi forsøkte å fremheve samspillet, leken og aktivitetene på en positiv måte. Noen av barna var opptatt av å vise eller gi oss voksne ulike leker. Dette ble oppfattet som en positiv måte å søke oppmerksomhet på, og barna fikk mye positiv respons fra oss når det skjedde. Noen av barna ba oss hente leker fra hyllene, og de kunne være ganske insisterende på at de ville ha ulike ting. Regulering ved å styre oppmerksomheten mot en bestemt ting kunne da være en god måte å løse situasjonen på. Innimellom ble noen av barna ekstra urolige. Noen klarte innimellom ikke å konsentrere seg om en ting, men skiftet for eksempel oppmerksomhet fra leke til leke. Vi prøvde ut hva som kunne hjelpe barnet her og nå. Å styre barnet mot en aktivitet og på den måten aktivt hjelpe barnet med å roe seg om en ting av gangen var virksomt, men krevde mye innsats fra den voksne. Å finne måter å roe seg selv før en kan hjelpe barnet sitt å finne ro kan være virksomt. Familiene hadde reist med fly mange ganger. Vi minnet om hvordan brosjyren som omhandler nødsituasjoner har et bilde som viser at forelderen må sørge for oksygen til seg selv først, før det er mulig å hjelpe barnet å puste. Dette vekket gjenkjenning. Når et barn slo eller dyttet til andre barn eller tok leker fra andre, prøvde vi sammen med foreldrene ulike måter å regulere dette på. Slik regulering kunne få lekekarakter. Når for eksem-

pel barna ville klatre i hyllene, opp på sofaen eller i vinduskarmen prøvde vi å regulere ved å gjøre det til en lek, som å lure på hvor barnet ble av eller leke at vi lette etter barnet. De fleste barna stoppet da opp og tok initiativ til «å bli funnet», og de roet seg.

Lek er en aktivitet som gjør det lett å skape felles oppmerksomhet om lekene og hverandre. Vi vektla å forsterke denne delingen av felles oppmerksomhet, både ved å være med i leken og kommentere det som skjedde mellom dem. Alle familiene strevet med regulering av atferd, det ble «for mye» eller «for lite» (for eksempel for mye uro eller sinne og for lite søvn, og så videre). Leken var et godt utgangspunkt for å løfte frem at kontinuerlig arbeid med å regulere ut fra barnets aktivitet og modenhet er en måte å hjelpe barnet å utvikle seg. Vi løftet også frem betydningen av prøving og feiling, ved at både utvikling og forsøk på kontakt innebærer en rekke feil, men at disse kan repareres – som betyr å merke barnets tilstand og justere seg så godt en kan (Tronick, 1989). Når hodet er slitent, hjelper det ikke å fortelle barnet ting, det går ikke inn. Lek og fysisk aktivitet hjelper barn å få krefter og ro.

Samhandling under måltidene

Vi tok initiativ til å forberede måltidene og lot det være opp til foreldrene om de ønsket å delta i dette. Noen ønsket å være med, noen lekte med barna og noen snakket seg imellom. Den leken som skjedde med barna og de samtalene som foregikk mellom foreldrene uten at vi var direkte involvert, anså vi som svært verdifull. Noen barn hadde tydelige forventninger til måltidet, de snakket om mat lenge før vi skulle spise, og de lekte matlaging i kjøkkenkroken. Noen av barna deltok også ivrig med å finne ting i kjøleskapet eller dekke bordet. Dette var en fin anledning til å få til en positiv samhandling. Her var det flere anledninger hvor en lett kunne kommet i konflikt med barna, og hvor det tydelig ble opp til de voksne å få samspillet til å «gli». Når et barn ville ta «alt» ut av kjøleskapet og smake samtidig, kunne vi gå konkret inn og hjelpe eller håndlede med å ta ut en og en ting, plassere på bordet i rekkefølge og samtidig sette ord på hva vi gjorde. Ved å oppmuntre og styre aktiviteten,

ble dette en positiv samhandling for både barnet og den voksne. På denne måten skapte vi felles oppmerksomhet om maten, barna fikk hjelp med regulering av atferd og samtidig en opplevelse av mestring. Når dette skjedde i en positiv tone med fokus på barnets aktivitet kunne en unngå slitsom maktkamp.

Ved bordet hadde barna tydelige forventninger til måltidet og lot seg plassere villig i hver sin tripp trapp stol ved siden av forelderen. De var opptatt av hverandre og av sine foreldre. Nesten alle barna hadde overraskende lagt merke til at både pålegg og bestikk kom fra kjente varehus, der navnet vises tydelig. Dette overrasket foreldrene som spontant uttrykte sin stolthet. Det ble en anledning til å trekke frem at barn har ressurser som utviklingen bygger på og som kan komme frem på overraskende måter. Når det oppsto problemer rundt måltidet bidro vi til at det ble tatt opp der og da, og foreldrene utvekslet erfaringer og kom med forslag til løsninger som de selv hadde prøvd. Vi var samtidig opptatt av ikke å ”snakke over hodene” til barna. Barna satt stort sett rolige, og de ble sittende opptil en halv time. Noen av foreldrene kommenterte at dette var uvanlig og at så rolige hadde de ikke sett barna før.

Evaluering med foreldrene i etterkant

Vi hadde et evalueringsmøte med foreldrene etter avslutning av gruppen for å oppsummere og evaluere. Vi fortalte dem at det var viktig for at vi kunne lære hva som var hjelpsomt og gi gode tilbud til nye foreldre i bydelen. I evalueringen med foreldrene i etterkant ønsket vi å få med både hva som hadde vært vellykket, hva vi ikke hadde fått til og hva vi ikke har tatt tak i. Foreldrene ga i oppsummeringsmøtet uttrykk for at de var fornøyde med gruppen, og de syntes det var fint å komme. Noen foreldre ønsket mer tid, en og en halv time ble for kort. Flere hadde samlet opp spørsmål i løpet av uken og sa at de underveis hadde vært redd for om de hadde tatt for mye plass i gruppen eller stilt for mange spørsmål. Alle ga uttrykk for at de likte at programmet var så variert, at vi både sang, spilte, lekte og spiste. Foreldrene fortalte at de opplevde gode resultater av å delta i gruppen. Flere ga uttrykk for at det nå var mindre eller ikke

noe av den problematferden barna i utgangspunktet var henvist for. De fremhevet at de hadde fått gode opplevelser sammen med barna sine som de kunne bygge videre på hjemme. En av fedrene sa i oppsummeringen noe som han mente var spesielt viktig for hans barn; det hadde vært å bli oppmerksom på hva barnet trengte for at det ikke skulle bli for mye for det, for at samspillet skulle bli bedre med barnet og foreldrene mindre slitne. Et barn hadde begynt å høre mer etter, og faren sa at han selv var blitt mer bestemt og tydelig. En far sa at gutten hans var like urolig, men at han lekte mer med ham hjemme.

Oppsummering

Vi mener at samarbeidet og den felles planleggingen som vi hadde i forkant av foreldre-barn gruppen ved BUP var helt avgjørende i rekrutteringsarbeid, klargjøring av mål og gjennomføring av gruppen. At vi kjente hverandre fra tidligere, gjennom veiledningsgrupper og i veiledning av enkeltsaker var en viktig faktor i avveiningen av hva helsestasjonen kunne bidra med og når barnet trengte å henvises til oss. Helsestasjonspleiere har mye kunnskap om tidlig samspill og dermed gode forutsetninger for å vurdere hvilke familier som kan ha nytte av en samspillgruppe. I tillegg kan de lettere følge opp familiene videre. Fordi de kjente oss og hadde innblikk i måten vi arbeidet på var det også lettere å motivere for å delta i foreldre-barn gruppe og samarbeidsmøter underveis.

Vår intensjon var å bruke gruppen til å bli kjent og jobbe med samspillet. Vi foretok ingen systematisk vurdering eller testing i forkant, men hadde samtaler med alle foreldrene både i forkant av gruppen, underveis og ved avslutning. Hvorfor valgte vi å starte uten nærmere utredning? Kunnskap om det tidlige samspillet viser at på tvers av diagnoser har det betydning å få i gang gode samspillssirkler og rette arbeidet mot sentrale grunnfenomener i barnets utvikling, slik som affektinntoning til barnets vitalitetsformer, oppmerksomhet og regulering av stress og atferd. De kroppslige sansemessige behovene trer frem i samspillet og kan gripes fatt i som utgangspunkt for utvidelse og utdyping av kontakten, istedenfor at alt fokus er rettet mot for eksempel kognitive funksjoner

som barnet enda ikke har utviklet helt. Gjennom foreldre-barn gruppen fikk vi anledning til å fange opp barn som hadde behov for ytterligere hjelp og utredning, og vi hadde kontakt med henvisende instans om dette. Vår erfaring var at det var en fordel at de terapeutene som hadde gruppen, også var de som hadde inntakssamtaler. Dette ga verdifull kunnskap om forhold ved barnets utviklingshistorie som grunnlag for å kunne gi ekstra hjelp.

Når det gjelder rammen for gruppen, ønsket vi i utgangspunktet å formidle åpenhet og toleranse når det var vanskelig for familier å møte regelmessig. Vi hadde en intensjon om å ikke stille for store krav til slitne foreldre. Dette tenker vi i ettertid medførte at vi ikke i tilstrekkelig grad påpekte viktigheten av å møte til samlingene i starten. Da vi skjønnte at det var usikkerhet knyttet til dette, tok vi det opp, og fremmøtet endret seg. Foreldrene ga tilbakemelding om at det var lettere når vi var tydeligere, og at det ble en bedre prosess når de fikk en forståelse av verdien ved å møte jevnlig. Det er lett som fagperson å ikke ville presse allerede belastede familier. Det var nyttig å få tilbakemelding fra foreldre om at det er positivt når også denne delen av strukturen på gruppearbeidet er tydelig og gir mening.

Følelse av tilkortkommenhet, slitenhet eller nedstemthet kan bidra til at noen foreldre viser mindre initiativ i samspillet med barna sine. Vi ønsket gjennom foreldregruppen å drive endringsarbeid ved å initiere, forsterke og bekrefte positiv samhandling mellom barn og foreldre. Dette måtte balanseres med foreldrenes behov for konkrete råd, som særlig var uttalte i starten. Å anerkjenne den viktige rollen som forelderen har, er vesentlig. Vi har derfor jobbet bevisst med å finne en god balanse mellom å gå inn med direkte kommentarer og affektinntoning til barnets følelsesuttrykk og vitalitetsform, uten å overta for forelderen. Å vise respekt for foreldrenes sentrale rolle for sine barn har vært en bærende idé. At flere fedre ga tilbakemelding om at de var blitt mer oppmerksomme på hvordan sønnens kapasitet for deltagelse var avhengig av regulering og pauser underveis, for at det ikke skulle blir for mye, som en far sa, syntes vi var spennende. Slik vi opplevde det, innebar det også en implisitt anerkjennelse av den viktige rollen de spiller i barnets utvikling. Det er ikke mulig å si om dette tiltaket representerte noen varig endring

for de familiene som deltok. Vi mener likevel at vi har klart å legge til rette for og igangsette positive samhandlingssirkler i familier som har opplevd vansker med barna. Foreldrenes egne vurderinger tilsier også at dette var tilfelle. Flere foreldre ga tydelig uttrykk for at de var blitt mer aktive etterpå og klarte å opprettholde gjensidighet med barnet sitt selv. Opplevelsen av mestring og gjensidig erfaring med å kunne påvirke i samspillet fasiliterte en positiv utvikling. Vi mener denne effekten kan forebygge senere vansker.

Også det å bli far krever psykologiske forberedelser (Habib & Lancaster, 2006). Betydningen av godt samspill mellom fedre og sønner bør kanskje få enda større oppmerksomhet i arbeid med psykisk helse for barn og ungdom. Winnicott (1971), som i særlig grad løftet frem lek og kreativitet som utviklingsmessig betydningsfullt, hevdet at barnets samspill med faren, i kraft av å være forskjellig fra morens, tilførte en utvidelse av barnets kapasitet for gjensidighet. Han mente at faren spilte en selvstendig rolle i barnets liv, og knyttet det maskuline elementet til «å gjøre» (*doing*), i tillegg til «å være» (*being*), som oppstår først. «The doing that rises out of being» ser Winnicott som kjernen i kreativitet og lek. Han sier poetisk at menneskets evne til å skape seg selv via kreativitet og lek er «the most important evidence we have that man is alive and that the thing that is alive is man» (Winnicott, 1969). Dette gamle sitatet fra Winnicott om betydningen av lek og kreativitet for å bli til levende vitale mennesker, synes vi viser fremover til den kliniske forståelsen fra spedbarnsforskning, av hvordan inntoning til barnets vitalitetsaffekter er knyttet til det levende samspillet (Stern, 2003, 2010). Vi velger å avslutte med dette sitatet fordi det ikke bare løfter frem kreativitet og lek, men også den betydningen det å arbeide med fedre og sønner, som del av foreldre-barn samspillet, kan ha i et utviklingsperspektiv.

Litteratur

- Becher, A.A. (2006). *Flerstemmig mang-fold: Samarbeid med minoritetsforeldre*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Beebe, B. & Jaffe, J. (2000). Systems Models in development and Psychoanalysis: The Case of Vocal Rhythm Coordination and Attachment. *Infant Mental Health Journal, Vol. 21* (1-2), 99-122. Michigan Association for Infant Mental Health.
- Beebe, B. & Lachmann, F.M. (1998). The Contribution of Mother-Infant Mutual Influence to the Origins of Object Representations. *Psychoanalytic Psychology, 5* (4), 305-337.
- Benjamin, J. (2002). The rhythm of recognition. Comments on the work of Louis Sander. *Psychoanalytic Dialogues, 12* (1): 43-53.
- Brandtzæg, I., Smith, L. & Torsteinson, S. (2019). *Barn og relasjonsbrudd. Mikroseparasjoner*. Bind 2. Bergen: Fagbokforlaget.
- Bråten, S. & Trevarthen, C. (2007). From infant intersubjectivity and participant movement to simulation and conversation in cultural common sense. *On being moved: From mirror neurons to empathy, 68*, 21.
- Damasio, A.R. (1999). *The feeling of what happens. Body and emotion in the making of consciousness*. New York: Harcourt.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E., & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization, and the development of the self*. New York: Other Press.
- Grabherr, L., Macaуда, G., & Lenggenhager, B. (2015). The Moving History of Vestibular Stimulation as a Therapeutic Intervention. *Multisensory Research, 28* (5-6), 653-687.
- Habib, C. & Lancaster, S. (2006). The transition to fatherhood: Identity and bonding in early pregnancy. *Fathering, 4*, 235-253.
- Hundevadt, L. (2000). Hyperactive children and the health service system; A study of parent satisfaction. *Tidsskrift for den Norske Lægeforening, 120*: 584-607.
- Huizinga, J. (1949). *Homo ludens: A study of the play-element in culture*. Overs. R.F.C. Hull. London, Boston and Henley: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Lyons-Ruth, K., Bruschweler-Stern, N., Harrison, A.M., Morgan, A.C., Nahum, J.P., Sander, L.W., Stern, D.N., & Tronick, E.Z. (2002). Explicating the implicit: The local level and the microprocess og change in the analytic situation. *International Journal of Psychoanalysis, (5)*, 1051-62.
- Lyons-Ruth, K. (2008). Play, Precariousness, and the Negotiation of Shared Meaning: A developmental Research Perspective on Child Psychotherapy. *Journal of Infant, Child and Adolescent Psychotherapy, 5:2*, 142-159.
- Malloch, S., & Trevarthen, C. (2010). Musicality: Communicating the vitality and interests of life. I: Malloch, S., & Trevarthen, C. (Eds.), *Communicative Musicality. Exploring the basis of human companionship*. Oxford: Oxford University Press.
- Meltzoff, A.N. & Moore, M.K. (1998). Infant intersubjectivity: broadening the dialogue to include imitation, identity and intentions. I: S. Bråten (red.). *Intersubjective communication and emotion in early ontogeny*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Papousek, M. (1996). Intuitive parenting: A hidden source of musical stimulation in infancy. In I. Deliège & J. Sloboda (Eds.), *Musical beginnings: Origins and Development of Musical Competence* (pp. 88-112). Oxford: Oxford University Press.
- Siegel, D.J. (1999). *The developing mind: Toward a neurobiology of interpersonal experience*. New York: Guilford Press.
- Singer, J. (1973). *The Child's World of Make-believe: Experimental studies of imaginative play*. New York: Academic Press.
- Slade, A. (2009). Mentalizing the Unmentalizable: Parenting Children on the Spectrum. *Journal of Infant, Child, and Adolescent Psychotherapy, vol. 8* (1), 7-21.
- Stern, D.N. (1985). *The interpersonal world of the infant. A view from psychoanalysis and developmental psychology*. New York: Basic Books.
- Stern, D.D. (1997). *Moderskapskonstellationen. Et helhedssyn på psykoterapi med forældre og små børn*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Stern, D.N. (2003). *Spedbarnets interpersonlige verden*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Stern, D.N. (2004). *The present moment in psychotherapy and everyday life*. New York: Norton.
- Stern, D.N. (2010). *Forms of Vitality: Exploring Dynamic Experience in Psychology, the arts, psychother-*

- apy and Development*. Oxford: Oxford University Press.
- Trevarthen, C. (2008). The musical art of infant communication: Narrating in the time of sympathetic experience, without rational interpretation, before words. "Narrative in music and Interaction." *Musicae Scientiae, Special Issue, 20 March, 2008*. Liege: European Society of the Cognitive Sciences of Music, pp. 15-46.
- Trevarthen, C. (2015). Moving with feeling in the time of life.
- Trevarthen, C. & Aitken, K.J. (2001). Infant intersubjectivity: Research, theory and clinical applications. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 42*(1), 3-48.
- Tronick, E.Z. (1989). Emotions and emotional communication in infants. *American Psychologist, 44*(2), 112-119.
- Tronick, E.Z. (2005). Why is the connection with others so critical? The formation of dyadic states of consciousness and the expansion of individuals' states of consciousness: Coherence-governed selection and the co-creation of meaning out of messy meaning. I J. Nadel & D. Muir (Eds.), *Emotional Development: Recent Research Advances* (pp. 293-315). Cambridge, U.K.: Oxford University Press.
- Winnicott, D.W. (1971). *Playing and reality*. London, Routledge.
- Winnicott, D.W. (1969). *The use of an object in the context of Moses and Monotheism*. Unfinished paper.
- Winnicott, D.W. (1966). *The child in the family group, in Home is where we start from*. London: Penguin Books; N.Y.: W.W. Norton, 1986.
- Wood, D., Bruner, J.S., & Ross, G. (1976). The role of tutoring in problem solving. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 9*, 191-198.

Abstract

The article presents a developmentally oriented multicultural parent group with fathers and sons. The group was a collaborative project between a mental health care clinic and health centers for preschoolers, in a district of Oslo with a large multicultural population. The aim of the project was to develop new treatment approaches. Nonverbal

methods like music and play were applied, in addition to verbal exchanges about what took place in the relationship. The parents reported positive changes in their relationship with the children after the group, toward increased mutuality, confidence, and initiative to play.

Key words: Cross-cutting collaboration, multicultural parent work, intersubjectivity, fathering.

Nøkkelord: Tverrfaglig bydelssamarbeid, multikulturelt foreldrearbeid, intersubjektivitet, farskap.

Unni Tanum Johns er spesialist i klinisk barne- og ungdomspsykologi, musikkterapeut, PhD. Hun har mange års klinisk erfaring og har forsket på terapeutiske endringsprosesser i intersubjektiv barneterapi.

u.t.johns@psykologi.uio.no

Marianne Haugvik er psykologspesialist og dr. philos. Hun har over 20 års erfaring fra BUP-feltet. Hun har spesiell interesse for terapeutiske endringsprosesser, og har forsket på Tidsavgrenset intersubjektiv barneterapi (TIB), hvor leketerapi og parallell foreldreterapi er sentrale elementer.

marianne.haugvik@ahus.no